

ข้อสังเกตทางวิชาการเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ในสัญญาทางปกครอง
The declaration of intention to extinguish obligations by set-off
in Administrative Contract

นพรัตน์ อุดมโชคมงคล *

รับบทความเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566

แก้ไขบทความเมื่อ 17 เมษายน 2567

ตอบรับบทความเมื่อ 17 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

การหักกลบลบหนี้เป็นการระงับซึ่งมูลหนี้ที่มีต่อกันระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ในจำนวนที่ตรงกันในส่วนหนี้ของทั้งสองฝ่าย และด้วยผลทางกฎหมายของการหักกลบลบหนี้ที่ก่อให้เกิดการหักล้างกันแห่งความเป็นลูกหนี้และเจ้าหนี้ (Compensatio est debiti et crediti inter se contributio) อันเป็น “การระงับแห่งมูลหนี้” ดังนั้น การหักกลบลบหนี้จึงต้องอาศัย “เจตนา” เป็นสำคัญ และเมื่อ “การแสดงเจตนาตามกระบวนการวิธีพิจารณาคดีของศาลปกครอง” มีทั้งการแสดงเจตนาที่มีคำขอให้ศาลมีคำสั่งบังคับโดยการเสนอข้อหาต่อศาลซึ่งจะต้องทำเป็นคำฟ้องหรือคำฟ้องแย้ง กับการแสดงเจตนาที่ไม่มีคำขอให้ศาลมีคำสั่งบังคับเป็นแต่เพียงการแสดงเจตนายอมรับหรือปฏิเสธข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมาย ซึ่งการแสดงเจตนาอย่างหลังนี้ไม่จำเป็นต้องทำเป็นคำฟ้อง เพียงแต่แสดงให้ศาลเห็นถึงเจตนาที่ชัดเจนก็เพียงพอแล้ว กรณีจึงมีประเด็นปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยว่า การหักกลบลบหนี้ในชั้นศาลนั้น ต้องเสนอข้อหาโดยการฟ้องหรือการฟ้องแย้งโดยมีคำขอให้ศาลทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ตนหรือไม่ และเมื่อพิจารณาประกอบกับการหักกลบลบหนี้ในชั้นศาลตามหลักกฎหมายแพ่งอิตาลี ซึ่งบัญญัติให้ศาลมีอำนาจกำหนดจำนวนหนี้ให้แน่นอนและหักกลบลบหนี้ให้คู่กรณีที่ร้องขอได้ อันเป็นการอำนวยความสะดวกธรรมให้แก่คู่กรณี โดยไม่จำเป็นต้องแยกฟ้องเป็นคดีใหม่เพื่อที่ในท้ายที่สุดต่างฝ่ายต่างก็ต้องนำหนี้ที่มีความชัดเจนตามคำพิพากษาในแต่ละคดีมาชำระให้แก่กันและเพื่อแก้ปัญหาในทางวิธีพิจารณาคดีของศาลปกครองไทยที่ยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับการหักกลบลบหนี้ในชั้นศาล ไม่ว่าจะกรณีอำนาจศาลในการกำหนดคำสั่งหรือค่าธรรมเนียมศาล หากไม่มีการฟ้องคดีหรือฟ้องแย้งเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นที่ว่าถ้าฟังการแสดงเจตนาว่า ต่างฝ่ายต่างมีหนี้ต่อกันย่อมเป็นการโต้แย้งความมีอยู่และจำนวนของหนี้ที่ทำให้หนี้นั้นยังเป็นหนี้ที่มีข้อต่อสู้ซึ่งไม่อาจจะหักกลบลบหนี้ได้ ดังนั้น เพื่อให้ศาลปกครองสามารถพิจารณากำหนด “ความแน่นอนของจำนวนหนี้จากสัญญาทางปกครอง

*

Dottorato di Ricerca in diritto pubblico, Università degli Studi “Tor Vergata”, ประเทศอิตาลี, ผู้อำนวยการกลุ่มศึกษากฎหมายมหาชน 3 สำนักวิจัยและวิชาการ สำนักงานศาลปกครอง

ขอสงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย โดยห้ามคัดลอก ทำซ้ำ ดัดแปลงหรือนำส่วนใดส่วนหนึ่งไปเผยแพร่สู่ภายนอก

โดยไม่ได้รับอนุญาต เว้นแต่เป็นการอ้างอิงในทางวิชาการ ต้องอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลทุกครั้ง

ฉบับเดียวกัน” และสามารถดำเนินการหักกลบลบหนี้ในหนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้ได้ ศาลปกครองชอบที่จะดำเนินการ
กระบวนการพิจารณาโดยการกำหนดประเด็นให้คู่สัญญาชี้แจงในประเด็นที่เป็นหนี้ระหว่างกัน และให้คู่กรณี
แสดงความประสงค์ที่จะฟ้องเพิ่มเติมหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดีเพื่อขอให้ศาลกำหนดค่าบังคับต่อไปได้
อันเป็นกรณีที่ศาลปกครองอาศัยการดำเนินการกระบวนการวิธีพิจารณาคดี เพื่อเปิดทางให้ศาลมีอำนาจในการเข้าไป
“หักกลบลบหนี้ในชั้นศาล” เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย และยังเป็นไปตามสาระสำคัญ
ของการหักกลบลบหนี้อีกด้วยนั่นเอง

คำสำคัญ : อิตาลี, หักกลบลบหนี้, สัญญาทางปกครอง, สิทธิเรียกร้อง, ฟ้องแย้ง, วิธีพิจารณาคดีปกครอง

วารสารวิชาการศาลปกครอง

Abstract

Set-off operates as a means of extinguishing obligations in which both parties are debtors and creditors of each other, and the amounts owed correspond. The legal effect of set-off is that the obligations are discharged from both parties; therefore, it can be seen that the extinguishment of obligations by set-off essentially depends upon the intentions of both parties. The Administrative Court procedure recognizes the declaration of intention by the parties in the form of specified reliefs sought by the plaintiff in a submission of a claim or counter-claim. In addition, Administrative Court procedure also recognizes the declaration of intention by the parties where there is no specified relief sought but the parties admit or deny the matter of a certain fact or law in the pleading. In this latter case, the declaration of intention clearly conveyed in the pleading is sufficient to be recognized by the court without the need to submit a plaint or counter-claim. Consequently, the question regarding whether the extinguishment of obligation by set-off in the Administrative Court proceeding can be applied only when the parties file a plaint or counter-claim seeking a relief to set-off their debt or not must be addressed.

This article examines Italian law regarding the extinguishment of an obligation by set-off in a court proceeding which grants the court the power to ascertain the sum of the debts and adjudicate by setting off those debts as requested by both parties without the need to file a new case with the court. In other words, each party does not have to file separate plaints to acquire the court judgments ascertaining the amount of debt and eventually compensate each other accordingly afterward since the court can extinguish the obligations by set-off. By examining Italian law regarding the extinguishment of obligation by set-off in the court proceeding, this article aims to resolve some unsettled issues presented in Thai Administrative Court procedure regarding the extinguishment of obligation by set-off by the Court. The issues addressed in this article can range from the matter of the Court's power to determine any decree in the judgment to the matter of Court fees in the case where there is no separate plaint or counter-claim filed with the Court. Moreover, the most prominent issue that this article aims to address is whether mere declarations from both parties admitting that they owned certain debts to each other can be deemed as a specific denial of the existence and amount of debts, which means that those debts are still in dispute and not capable of being set off against each other. For Thai Administrative Court to be able

to ascertain the amount of debts arising from an administrative contract and exercise a set-off in judicial proceeding on debts that are still in dispute, it is argued in this article that the Court can conduct the proceeding by identifying the issue for the parties to further submit explanations regarding the debts incurred between parties and granting the parties the opportunities to make a declaration of intention in the form of a supplementary plaint or counter-claim seeking a decree for those debts in the judgment. By doing so, the Court exercises its power in accordance with the Administrative Court procedure, which enables the set-off in a judicial proceeding to deliver justice to both parties and uphold the essence of the set-off principle.

Keywords : Italy, Set-off, administrative contract, right to claim, counter claim, Administrative Court Procedure

ความนำ

หลักกฎหมายเรื่องการหักกลบลบหนี้ นั้น บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 หนี้ ลักษณะ 1 บทเปิดเสร็จทั่วไป หมวด 5 ความระงับหนี้ ส่วนที่ 3 หักกลบลบหนี้ (มาตรา 341-348) อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางกฎหมายของการหักกลบลบหนี้ที่สามารถนำมาใช้ในฐานะที่เป็นหลักกฎหมายหนึ่งในเรื่อง “หนี้” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความระงับแห่งหนี้” โดยการ “หักกลบลบหนี้” นั้น ปรากฏการนำมาใช้และตีความในสัญญาทางแพ่งมาโดยตลอด และเนื่องจากสัญญาทางปกครองในระบบกฎหมายไทยไม่ปรากฏบทบัญญัติลายลักษณ์อักษรที่จะนำมาใช้บังคับในหลาย ๆ กรณี ศาลจึงมักจะหยิบยืมหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องมาปรับใช้ กรณี “การหักกลบลบหนี้ในสัญญาทางปกครอง” ก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น การศึกษาเรื่องการหักกลบลบหนี้ในบทความฉบับนี้จะเป็นการศึกษาแง่มุมของหลักกฎหมายเกี่ยวกับ “การหักกลบลบหนี้ในสัญญาทางปกครอง” และการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีของศาลปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นปัญหาที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งใช้สิทธิตามสัญญาฟ้องให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งชำระหนี้แก่ตน การที่ศาลปกครองจะพิจารณามีคำพิพากษาโดยการหักกลบลบหนี้ให้หรือไม่ คู่กรณีฝ่ายผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องเสนอข้อหาโดยการฟ้องหรือการฟ้องแย้งโดยมีคำขอให้ศาลทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ตนหรือไม่ อย่างไร

เนื้อหาของบทความฉบับนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบหลักกฎหมายอิตาลีกับหลักกฎหมายไทย ตลอดจนศึกษาแนวคำพิพากษาของศาลปกครองและศาลฎีกาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการนำหลักกฎหมายเรื่องการหักกลบลบหนี้มาใช้กับสัญญาทางปกครอง ซึ่งเค้าโครงของบทความประกอบด้วยหัวข้อหลักดังนี้ 1. หลักกฎหมายว่าด้วยการหักกลบลบหนี้ 1.1 การหักกลบลบหนี้ในบริบทของกฎหมายอิตาลี 1.2 หลักเกณฑ์ของการหักกลบลบหนี้และวิธีการหักกลบลบหนี้ตามกฎหมายไทย 1.2.1 วัตถุประสงค์แห่งหนี้ เป็นอย่างเดียวกัน 1.2.2 หนี้ทั้งสองรายถึงกำหนดชำระแล้ว 1.2.3 ข้อจำกัดในการหักกลบลบหนี้ 1.3 การแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ 1.3.1 การแสดงเจตนาของคู่กรณีฝ่ายหนึ่งต่อคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง 1.3.2 การแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้จะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขไม่ได้ 1.3.3 การแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ในชั้นศาล 2. คำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดที่เกี่ยวข้อง 2.1 แนวทางที่หนึ่ง ศาลมีอำนาจทำการหักกลบลบหนี้ได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี 2.2 แนวทางที่สอง ศาลมีอำนาจทำการหักกลบลบหนี้ได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีไม่จำเป็นต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี และส่วนสุดท้ายเป็นการนำหลักกฎหมายและแนวคำพิพากษาของศาลที่ได้นำเสนอไว้มาวิเคราะห์และสรุป

1. หลักกฎหมายว่าด้วยการหักกลบลบหนี้

โดยทั่วไป การระงับแห่งหนี้น่าจะเกิดขึ้นได้โดยการชำระหนี้ให้ถูกต้อง แต่การหักกลบลบหนี้จัดเป็นการระงับแห่งหนี้ประเภทที่ทำให้เจ้าหนี้อาจเหมือนว่าได้รับชำระหนี้ เนื่องจากเป็นการหักล้างหนี้กันในทางบัญชีแทนที่ต่างฝ่ายต่างจะต้องมีการชำระหนี้กันจริง¹ การหักกลบลบหนี้ จึงหมายถึง การแสดงเจตนา

¹ Bianca C.M., Diritto Civile IV : L'Obbligazione ristampata emendate 1993, Milano : Giuffrè, p. 478. อ้างถึงใน ศนันท์ภรณ์ โสทธิพันธ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะหนี้ (ผลแห่งหนี้), พิมพ์ครั้งที่ 3 : 2560, กรุงเทพฯ : วิญญูชน, หน้า 391.

ของคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นทั้งเจ้าหนี้และลูกหนี้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งในหนี้ต่างรายกันและมีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นอย่างเดียวกัน อีกทั้งหนี้ทั้งสองรายต่างก็ถึงกำหนดชำระพร้อมกัน และได้แสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ต่ออีกฝ่ายหนึ่ง

1.1 การหักกลบลบหนี้ในบริบทของกฎหมายอิตาลี

ในระบบกฎหมายอิตาลี แบ่งแยกการหักกลบลบหนี้ไว้ 3 ประเภทด้วยกัน คือ

(ก) การหักกลบลบหนี้โดยผลของกฎหมาย (compensazione legale)

ตามมาตรา 1241² แห่งประมวลกฎหมายแพ่งอิตาลี เพียงแค่มีหนี้ต่างรายในวัตถุประสงค์แห่งหนี้เหมือนกัน มีจำนวนที่แน่นอนและหนี้ถึงกำหนดแล้ว โดยไม่มีเงื่อนไขเงื่อนไขเวลา การหักกลบลบหนี้ก็เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องมีการแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้หรือต้องมีการดำเนินการในศาลแต่อย่างใด แต่หักกลบลบกันได้เฉพาะจำนวนที่เท่ากันเท่านั้น

(ข) การหักกลบลบหนี้โดยคำพิพากษา (compensazione giudiziale)

ตามมาตรา 1243³ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งอิตาลี ในกรณีที่คู่กรณีร้องขอต่อศาลภายใต้เงื่อนไขที่หนี้ยังไม่อาจกำหนดจำนวนที่แน่นอน แต่หนี้้นั้นอาจกำหนดจำนวนที่แน่นอนได้

² Codice civile

Art. 1241. (Estinzione per compensazione) “Quando due persone sono obbligate l’una verso l’altra, i due debiti si estinguono per le quantità corrispondenti, secondo le norme degli articoli che seguono.”

คำแปล : มาตรา 1241 (การระงับแห่งหนี้โดยการหักกลบลบหนี้) “เมื่อบุคคลสองฝ่ายมีหนี้ซึ่งกันและกัน ให้หนี้ทั้งสองที่มีจำนวนเท่ากันระงับสิ้นลงตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดในมาตราต่อไป”

Art. 1242 (Effetti della compensazione) “La compensazione estingue i due debiti dal giorno della loro coesistenza. Il giudice non può rilevarla d’ufficio.

La prescrizione non impedisce la compensazione, se non era compiuta quando si è verificata la coesistenza dei due debiti.”

คำแปล : มาตรา 1242 (ผลของการหักกลบลบหนี้) “การหักกลบลบหนี้ทำให้ระงับสิ้นแห่งหนี้ทั้งสองฝ่ายนับแต่วันที่หนี้ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกัน ทั้งนี้ ศาลไม่อาจหยิบยกขึ้นวินิจฉัยเอง

อายุความไม่เป็นอุปสรรคต่อการหักกลบลบหนี้ หากยังไม่ถึงกำหนดชำระเมื่อพิสูจน์ได้ว่าหนี้ทั้งสองเกิดขึ้นพร้อมกัน”

³ Codice Civile

Art. 1243. (Compensazione legale e giudiziale) “La compensazione si verifica solo tra due debiti che hanno per oggetto una somma di denaro o una quantità di cose fungibili dello stesso genere e che sono ugualmente liquidi ed esigibili.

Se il debito opposto in compensazione non è liquido ma è di facile e pronta liquidazione, il giudice può dichiarare la compensazione per la parte del debito che riconosce esistente, e può anche sospendere la condanna per il credito liquido fino all’accertamento del credito opposto in compensazione.”

คำแปล : มาตรา 1243 (การหักกลบลบหนี้โดยผลของกฎหมายและโดยคำพิพากษาของศาล) “การหักกลบลบหนี้เกิดขึ้นเฉพาะระหว่างหนี้สองฝ่ายซึ่งมีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นจำนวนเงินที่แน่นอนหรือจำนวนสิ่งของซึ่งสามารถทดแทนกันได้ด้วยสิ่งที่เป็นประเภทเดียวกันซึ่งคิดเป็นจำนวนเงินและมีกำหนดชำระเท่ากัน (วรรคแรกเป็นการหักกลบลบหนี้โดยผลของกฎหมาย)

(มีต่อหน้าถัดไป)

(ค) การหักกลบลบหนี้โดยการตกลงกัน (Compensazione volontaria)

ตามมาตรา 1252⁴ ซึ่งกรณีนี้เกิดจากการตกลงกันระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้จึงไม่จำเป็นต้องเข้าหลักเกณฑ์ในกรณีของข้อ (ก) หรือ (ข) โดยคู่สัญญาทำสัญญาตกลงสละสิทธิเรียกร้องให้ชำระหนี้ที่มีต่อกันและกันในกรณีนี้อาจมีการตกลงทำสัญญากันไว้ล่วงหน้าก่อนก็ได้

1.2 หลักเกณฑ์ของการหักกลบลบหนี้และวิธีการหักกลบลบหนี้ตามกฎหมายไทย

มาตรา 341 วรรคหนึ่ง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติหลักการทั่วไปของการหักกลบลบหนี้เอาไว้ ดังนี้ “ถ้าบุคคลสองคนต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกันโดยมูลหนี้อันมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน และหนี้ทั้งสองรายนั้นถึงกำหนดจะชำระไซ้ ท่านว่าลูกหนี้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมจะหลุดพ้นจากหนี้ของตนด้วยหักกลบลบกันได้เพียงเท่าจำนวนที่ตรงกันในมูลหนี้ทั้งสองฝ่ายนั้น เว้นแต่สภาพแห่งหนี้ฝ่ายหนึ่งจะไม่เปิดช่องให้หักกลบลบกันได้” จากบทบัญญัติดังกล่าวซึ่งบัญญัติสาระสำคัญของการหักกลบลบหนี้เอาไว้ว่า การหักกลบลบหนี้ต้องมีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เหมือนกัน หนี้ทั้งสองรายถึงกำหนดชำระแล้ว และไม่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดในการหักกลบลบหนี้ ซึ่งอธิบายได้ ดังนี้

1.2.1 วัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นอย่างเดียวกัน

โดยทั่วไปแล้ว เมื่อปรากฏว่า คู่สัญญาแต่ละฝ่ายต่างอ้างสิทธิเรียกร้องโดยอาศัยสัญญาฉบับเดียวกัน กรณีย่อมต้องถือว่า สัญญาฉบับดังกล่าวเป็นวัตถุประสงค์แห่งหนี้เหมือนกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4895/2551) แต่ก็มีปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 145/2554 ถึงข้อจำกัดบางประการกรณีที่มีการฟ้องคดีต่อศาลแยกกันต่างหาก ดังนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4895/2551

การหักกลบลบหนี้ นั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ว่า “ต้องเป็นเรื่องที่บุคคลสองคนต่างมีความผูกพันต่างเป็นหนี้ซึ่งกันและกัน และต้องมีมูลหนี้อันมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน กล่าวคือ มีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เหมือนกัน เช่น เงินต่อเงิน หรือสิ่งของต่อสิ่งของ...

(ต่อจากเชิงอรรถที่ 3)

หากหนี้ที่ขอนำมาหักกลบยังไม่อาจกำหนดเป็นจำนวนเงินที่แน่นอนได้ แต่หนี้นั้นอาจกำหนดได้ง่ายและโดยเร็ว ศาลอาจกำหนดจำนวนหนี้ขึ้นและอาจสั่งให้หักกลบส่วนของหนี้ อีกทั้งศาลยังอาจสั่งให้ระงับการกำหนดจำนวนหนี้เป็นจำนวนเงินจนกว่าจะมีการตรวจสอบจำนวนหนี้ของอีกฝ่ายที่นำมาหักกลบ (วรรคสองเป็นการหักกลบลบหนี้โดยคำพิพากษาของศาล)”

⁴ Codice Civile

Art. 1252. (Compensazione volontaria) “Per volontà delle parti può aver luogo compensazione anche se non ricorrono le condizioni previste dagli articoli precedenti.

Le parti possono anche stabilire preventivamente le condizioni di tale compensazione.”

คำแปล : มาตรา 1252 (การหักกลบลบหนี้โดยการตกลงกันของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย) “การหักกลบลบหนี้ย่อมเกิดขึ้นได้โดยการตกลงกันของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย แม้ไม่เข้าหลักเกณฑ์ที่กำหนดในมาตราก่อนหน้านี้ คู่สัญญาอาจตกลงกันกำหนดเงื่อนไขการหักกลบลบหนี้ดังกล่าวไว้ล่วงหน้าก่อนก็ได้”

จำเลยเป็นหนี้ค่าจ้างขุดส้วมล้อมรั้วรถจักรยานยนต์ซึ่งค้างชำระแก่โจทก์อันเป็นหนี้เงิน ส่วนโจทก์มีหนี้ที่ต้องคืนวงล้อมรั้วรถจักรยานยนต์ที่โจทก์ยังไม่ได้ทำการขุดส้วมให้แก่จำเลย แต่หนี้ดังกล่าวมิได้มีมูลหนี้อันเป็นวัตถุอย่างเดียวกัน จึงไม่เข้าหลักเกณฑ์เรื่องการหักกลบลบหนี้...”

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 145/2554

ข้อเท็จจริงในเบื้องต้นฟังได้ว่า จำเลยทำสัญญาจ้างโจทก์ก่อสร้างสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดชัยนาท ในราคา 25,000,000 บาท เริ่มก่อสร้างตั้งแต่วันที่ 6 ตุลาคม 2538 กำหนดแล้วเสร็จภายในวันที่ 23 กันยายน 2539 แต่ต่อมาได้มีการขยายระยะเวลาก่อสร้างออกไป 2 ครั้ง กำหนดเวลาแล้วเสร็จครั้งสุดท้ายภายในวันที่ 19 สิงหาคม 2540 แต่โจทก์ก่อสร้างไม่เสร็จ จำเลยบอกเลิกสัญญา โจทก์จึงฟ้องเรียกเงินค่าก่อสร้างในงานที่ทำให้จำเลยไปแล้ว ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ภาค 1 พิพากษาให้จำเลยชำระเงินแก่โจทก์ แต่โจทก์ไม่พอใจจำนวนเงินที่ศาลกำหนดให้ จึงยื่นฎีกา ศาลชั้นต้นมีคำสั่งไม่รับฎีกาของโจทก์ ขณะเดียวกับที่โจทก์ฟ้องคดีนี้ จำเลยได้ฟ้องโจทก์ในคดีนี้เรียกร้องให้ชำระค่าปรับฐานผิดสัญญาเนื่องจากก่อสร้างไม่แล้วเสร็จตามกำหนดระยะเวลา และศาลชั้นต้นได้พิพากษา (คดีแพ่งหมายเลขแดงที่ 154/2547) ให้โจทก์ในคดีนี้ชำระค่าปรับแก่จำเลย คดีนี้มีปัญหาวินิจฉัยตามฎีกาของจำเลยว่า จำเลยจะขอหักกลบลบหนี้ตามคำพิพากษาในคดีนี้และในคดีแพ่งหมายเลขแดงที่ 154/2547 ของศาลชั้นต้นได้หรือไม่ โดยจำเลยฎีกาว่า **หนี้ทั้งสองคดีเป็นหนี้ตามคำพิพากษา ไม่ถือว่าเป็นสิทธิเรียกร้องที่มีข้อต่อสู้จึงหักกลบลบหนี้กันในชั้นนี้ได้** ศาลฎีกาเห็นว่า ความรับผิดของจำเลยที่ต้องชำระค่างานให้แก่โจทก์กับความรับผิดของโจทก์ที่ต้องชำระค่าปรับแก่จำเลยเกิดจากสัญญาเดียวกัน ต่างฝ่ายต่างผูกพันในหนี้อันเดียวกัน จึงหาใช่เป็นการหักกลบลบหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 วรรคหนึ่ง ซึ่งมาตรา 344 วรรคหนึ่ง ห้ามมิให้หักกลบลบหนี้หากสิทธิเรียกร้องนั้นยังมีข้อต่อสู้ตั้งที่ศาลอุทธรณ์ภาค 1 ยกขึ้นปรับบทวินิจฉัย **เมื่อจำเลยและโจทก์ต่างมีหนี้ที่จะต้องชำระให้แก่กันในแต่ละคดีซึ่งการบังคับคดีตามคำพิพากษาต้องกระทำแยกต่างหากจากกัน** ดังนี้ จำเลยจะขอหักหนี้ได้เพียงใดหรือไม่ จึงเป็นเรื่องที่จะต้องไปว่ากล่าวกันในชั้นบังคับคดีต่อไป การที่ศาลอุทธรณ์ภาค 1 วินิจฉัยว่าจำเลยไม่มีสิทธินำหนี้ตามคำพิพากษาทั้งสองคดีมาหักกันนั้น ศาลฎีกาเห็นพ้องด้วยในผล

จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 145/2554 จะเห็นได้ว่า คดีที่แม้จะเป็นสิทธิเรียกร้องที่เกิดขึ้นจากสัญญาฉบับเดียวกันก็ตาม และมีหนี้เงินที่จะต้องชำระให้แก่กันก็ตาม แต่หากคู่สัญญาใช้สิทธิฟ้องคดีในส่วนของตนเป็นคนละคดีแล้ว จะมาขอหักกลบลบหนี้ในชั้นศาลอีกไม่ได้ ต้องไปดำเนินการบังคับคดีเอากับสิทธิของตนในแต่ละคดีเอง กรณีจะเห็นได้ว่า ศาลฎีกาแยกระหว่างการฟ้องให้ชำระหนี้

1.2.2 หนี้ทั้งสองรายถึงกำหนดชำระแล้ว

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3045/2545

โจทก์ฟ้องว่า โจทก์เป็นเจ้าของบัญชีเงินฝากเลขที่ 1340644641 ที่ได้เปิดไว้กับธนาคารแห่งหนึ่ง (ที่จำเลยมีเงินฝาก) สาขาสะพานใหม่ ดอนเมือง โดยมียอดเงินฝาก ณ วันที่ 13 ธันวาคม 2542 เป็นเงิน 480,724.78 บาท เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2542 จำเลยได้แจ้งให้ธนาคาร (ที่จำเลยมีเงินฝาก) สาขาสะพานใหม่ ดอนเมือง หักเงินในบัญชีเงินฝากดังกล่าว โดยที่ไม่ได้รับความยินยอมจากโจทก์ ซึ่งจำเลยไม่มีสิทธิกระทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย จำเลยจึงต้องคืนเงินจำนวนดังกล่าวพร้อมด้วยดอกเบี้ย อัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปีนับถึงวันฟ้องเป็นเงินจำนวน 25,838.95 บาท ขอให้บังคับจำเลยชำระเงิน 506,563.73 บาท พร้อมดอกเบี้ยอัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปีจากต้นเงิน 480,724.78 บาท นับถัดจากวันฟ้อง เป็นต้นไปจนกว่าจะชำระเสร็จแก่โจทก์

จำเลยให้การว่า เหตุที่จำเลยหักบัญชีเงินฝากดังกล่าว เนื่องจากโจทก์เป็นหนี้เงินกู้ธนาคาร (ที่จำเลยมีเงินฝาก) สาขาบางใหญ่ นนทบุรี จำนวน 1,400,000 บาท พร้อมด้วยดอกเบี้ย 714,272.72 บาท จำเลยจึงใช้สิทธิตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 หักบัญชีเงินฝากของโจทก์ดังกล่าวเพื่อไปชำระหนี้เงินกู้ในส่วนดอกเบี้ย โจทก์จึงยังคงค้างหนี้เงินต้น 1,400,000 บาท และดอกเบี้ย 233,547.94 บาท ซึ่งจำเลยได้นำมูลหนี้ดังกล่าวไปฟ้องบังคับให้โจทก์ชำระหนี้ต่อศาลจังหวัดนนทบุรี และศาลจังหวัดนนทบุรีได้มีคำพิพากษาให้โจทก์ชำระหนี้แก่จำเลยแล้ว ตามคดีแพ่งหมายเลขแดงที่ 3105/2543 ขอให้ยกฟ้อง

ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า คดีมีปัญหาข้อกฎหมายมาสู่ศาลฎีกาว่า จำเลยมีสิทธินำหนี้ที่โจทก์เป็นหนี้เงินกู้จำเลยมาหักกลบลบกันกับหนี้ที่จำเลยจะต้องคืนเงินที่รับฝากไว้จากโจทก์โดยโจทก์ไม่ยินยอมได้หรือไม่ เห็นว่า ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 บัญญัติถึงเรื่องการหักกลบลบหนี้ไว้ว่า “ถ้าบุคคลสองคนต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกันโดยมูลหนี้อันมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน และหนี้ทั้งสองรายนั้นถึงกำหนดจะชำระไซ้ ท่านว่าลูกหนี้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมจะหลุดพ้นจากหนี้ของตนด้วยหักกลบลบกันได้ เพียงเท่าจำนวนที่ตรงกันในมูลหนี้ทั้งสองฝ่ายนั้น...” บทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้กำหนดเป็นเงื่อนไขไว้ แต่ประการใดว่า การหักกลบลบหนี้ระหว่างกันนั้นจะต้องได้รับความยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่ง สำหรับคดีนี้ได้ความตามที่โจทก์และจำเลยแถลงรับกันว่า จำเลยได้แสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ไปยังโจทก์แล้ว ปรากฏตามหนังสือของธนาคาร (ที่จำเลยมีเงินฝาก) สาขาสะพานใหม่ ดอนเมือง ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2542 ดังนั้นเมื่อข้อเท็จจริงไม่ปรากฏว่า การฝากเงินของโจทก์ไว้กับจำเลยนั้นได้มีการกำหนดเวลาคืนเงินฝากไว้แน่นอนกรณีจึงต้องถือว่าหนี้เงินฝากดังกล่าวถึงกำหนดชำระหนี้ทันทีที่โจทก์ได้ฝากเงินไว้กับจำเลย และเมื่อการกู้เงินและรับฝากเงินระหว่างโจทก์และจำเลยดังกล่าวไม่ปรากฏเช่นกันว่า ทั้งสองฝ่ายได้แสดงเจตนาไม่ให้นำหนี้ที่มีอยู่ต่อกันมาหักกลบลบกันไว้ จำเลยจึงมีสิทธินำเงินฝากในบัญชีของโจทก์ไปหักกลบลบกับหนี้ที่โจทก์กู้เงินไปจากจำเลยที่ถึงกำหนดชำระแล้วได้โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากโจทก์ การที่ศาลชั้นต้น

พิพากษามานั้นไม่ต้องด้วยความเห็นของศาลฎีกา อุทธรณ์ของจำเลยฟังขึ้น พิพากษากลับให้ยกฟ้องโจทก์ ค่าฤชาธรรมเนียมทั้งสองศาลให้เป็นพับ

จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3045/2545 พบว่า เมื่อธนาคารเป็นเจ้าของหนี้ (เงินกู้) ในจำนวนเงินที่มากกว่าที่ตนเองเป็นหนี้ (เงินฝาก) ดังนั้น ในทางบัญชีที่จะทำให้ธนาคารได้รับชำระหนี้ก่อนไปบางส่วน โดยหักเงินจากบัญชีเงินฝาก และยังเหลือหนี้ที่จะสามารถฟ้องร้องได้อีกส่วนหนึ่ง ทำให้การหักกลบลบหนี้เป็นประโยชน์ต่อธนาคาร จะเห็นได้ว่า ธนาคารได้แสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ (นอกศาล) ซึ่งมีผลในทางกฎหมายในทันทีตามมาตรา 341 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อย่างไรก็ตาม แม้ในแง่ของกฎหมายจะทำให้การหักกลบลบหนี้มีผลในทันที โดยไม่ต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งยินยอมก็ตาม ประกอบกับบัญชีเงินฝากที่พิพาทอยู่ในการดูแลของธนาคาร ธนาคารจึงสามารถหักชำระหนี้ได้เอง ทำให้ในทางปฏิบัติการหักกลบลบหนี้ที่ผู้แสดงเจตนามีอำนาจในการหักกลบลบหนี้ได้เอง การหักกลบลบหนี้จึงเป็นเครื่องมือในทางกฎหมายที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ซึ่งในสัญญาทางปกครองที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ จะมีการทำสัญญาที่มีข้อสัญญาที่ทำให้รัฐได้เปรียบในทางบัญชี เช่น ข้อกำหนดให้มีการวางหลักประกันสัญญา เป็นต้น แต่ในมุมมองด้านวิธีพิจารณาคดีจะเห็นได้ว่า คดีนี้ผู้ฝากเงินกับธนาคารไม่เห็นพ้องด้วยกับการหักบัญชีเงินฝาก จึงได้ฟ้องโต้แย้งการหักกลบลบหนี้ต่อศาลเพื่อขอบังคับให้ธนาคารคืนเงินที่หักไปจากบัญชีเงินฝาก ซึ่งกรณีนี้เป็นกรณีโต้แย้งว่าธนาคารไม่มีสิทธิหักเงินฝากไปชำระหนี้ได้ มิได้โต้แย้งจำนวนเงินที่เป็นหนี้ กรณีจึงมีประเด็นที่ศาลจะพิจารณาเพียงว่า การหักกลบลบหนี้ต้องอาศัยความยินยอมหรือไม่เท่านั้น สำหรับกรณีที่มีการโต้แย้ง “จำนวนเงิน” จะสามารถหักกลบลบหนี้กันได้หรือไม่นั้น จะได้กล่าวถึงในส่วน “หนี้มีข้อต่อสู้” ต่อไป

1.2.3 ข้อจำกัดในการหักกลบลบหนี้

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะพบข้อจำกัดที่เป็นเหตุขัดขวางการหักกลบลบหนี้ได้ทั้งสิ้น 6 ประการ ดังนี้

(1) สภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้หักกลบลบกันได้ตามมาตรา 341 วรรคแรก ตอนท้าย⁵ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

(2) เป็นการขัดกับเจตนาอันคู่กรณีได้แสดงไว้ แต่มีข้อยกเว้นมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริตตามมาตรา 341 วรรคสอง⁶ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 341 วรรคแรก “ถ้าบุคคลสองคนต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกันโดยมูลหนี้อันมีวัตถุเป็นอย่างเดียวกัน และหนี้ทั้งสองรายนั้นถึงกำหนดจะชำระไซ้ ท่านว่าลูกหนี้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมจะหลุดพ้นจากหนี้ของตนด้วยหักกลบลบกันได้เพียงเท่าจำนวนที่ตรงกันในมูลหนี้ทั้งสองฝ่ายนั้น เว้นแต่สภาพแห่งหนี้ฝ่ายหนึ่งจะไม่เปิดช่องให้หักกลบลบกันได้”

⁶ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 341 วรรคสอง “บทบัญญัติดังกล่าวมาในวรรคก่อนนี้ท่านมิให้ใช้บังคับ หากเป็นการขัดกับเจตนาอันคู่กรณีได้แสดงไว้ แต่เจตนาเช่นนี้ท่านห้ามมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริต”

- (3) สิทธิเรียกร้องยังมีข้อต่อสู้อยู่ตามมาตรา 344⁷ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
- (4) หนี้อันเกิดจากการอันมิชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 345⁸ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
- (5) สิทธิเรียกร้องซึ่งศาลสั่งยึดไม่ได้ตามมาตรา 346⁹ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
- (6) กรณีซึ่งศาลสั่งห้ามลูกหนี้คนที่สามใช้เงินแก่เจ้าหนี้แล้วตามมาตรา 347¹⁰ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เมื่อพิจารณาหลักกฎหมายเรื่องดังกล่าวในสัญญาทางปกครอง มีข้อสังเกตว่า เนื่องจากวัตถุประสงค์แห่งหนี้ในสัญญาทางปกครองมักจะเป็นหนี้เงินจากสัญญาฉบับเดียวกัน เช่น การนำค่าปรับหักกลบลบหนี้ค่าการงาน หรือการสั่งให้ธนาคารนำส่งหลักประกันสัญญามาเป็นค่าปรับหลังจากหักกลบลบหนี้ค่าการงานไปบางส่วนแล้ว เป็นต้น ทำให้มีประเด็นที่จะต้องพิจารณาว่า “หนี้มีข้อต่อสู้” ที่ต้องห้ามมิให้มีการหักกลบลบหนี้หนี้มีขอบเขตในการพิจารณาเช่นใด

กรณีจึงจำเป็นต้องพิจารณาหลักการตามมาตรา 344 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่กล่าวถึงข้อจำกัดในการหักกลบลบหนี้ประการหนึ่งว่า หนี้ที่มีข้อต่อสู้จะหักกลบลบหนี้กันไม่ได้ กล่าวคือ การแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ตามมาตรา 342 นั้น จะต้องปรากฏว่า สิทธิเรียกร้องของแต่ละฝ่ายที่จะขอหักกลบลบหนี้กันนั้น เป็นสิทธิเรียกร้องที่ปราศจากข้อต่อสู้ใด ๆ คือ จะต้องไม่มีการโต้แย้งเกี่ยวกับสภาพและความสมบูรณ์ของสิทธิเรียกร้องนั่นเอง ฉะนั้น หากปรากฏว่า สิทธิเรียกร้องรายใดเกิดขึ้นด้วยกลฉ้อฉล ช่มชู้ สำคัญผิด หรือไม่มีหลักฐานเป็นหนังสือ ฯลฯ สิทธิเรียกร้องเหล่านี้ถือว่ายังมีข้อต่อสู้กันอยู่ จะนำมาหักกลบลบหนี้กับหนี้อื่นไม่ได้ เช่น โจทก์เข้าสวนของจำเลยอยู่ แต่ไม่มีหลักฐานเป็นหนังสือตามมาตรา 538 ดังนั้น โจทก์จะนำหนี้เข้าสวนนี้มาหักกลบลบหนี้กับหนี้ซึ่งจำเลยเป็นเจ้าหนี้โจทก์

⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 344 “สิทธิเรียกร้องโดยยังมีข้อต่อสู้อยู่ สิทธิเรียกร้องนั้นท่านว่าหาอาจจะเอามาหักกลบลบหนี้ได้ไม่ อนึ่ง อายุความย่อมไม่ตัดรอนการหักกลบลบหนี้ แม้สิทธิเรียกร้องขาดอายุความแล้ว แต่ว่าในเวลาที่จะหักกลบลบกับสิทธิเรียกร้องฝ่ายอื่นได้นั้น สิทธิยังไม่ขาด”

⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 345 “หนี้รายใดเกิดแต่การอันมิชอบด้วยกฎหมายเป็นมูล ท่านห้ามมิให้ลูกหนี้ถือเอาประโยชน์แห่งหนี้รายนั้น เพื่อหักกลบลบหนี้กับเจ้าหนี้”

⁹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 346 “สิทธิเรียกร้องรายใดตามกฎหมายศาลจะสั่งยึดมิได้ สิทธิเรียกร้องรายนั้นหาอาจจะเอาไปหักกลบลบหนี้ได้ไม่”

¹⁰ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 347 “ลูกหนี้คนที่สามหากได้รับคำสั่งศาลห้ามมิให้ใช้เงินแล้ว จะยกเอาหนี้ซึ่งตนได้มาภายหลังแต่นั้นขึ้นเป็นข้อต่อสู้เจ้าหนี้ผู้ขอให้อัยทรัพย์นั้น ท่านว่าหาอาจจะยกได้ไม่”

หาได้ไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1384/2482) กรณีมีปัญหาว่า สิทธิเรียกร้องที่ยังมีข้อต่อสู้อยู่นี้ หมายถึง กรณีที่เมื่อฝ่ายหนึ่งโต้แย้งขึ้นมาถือว่ามิข้อต่อสู้แล้ว หรือต้องมีการพิจารณารับฟังพยานหลักฐานเสียก่อนว่ามีข้อต่อสู้ตามที่โต้แย้งไว้ จึงจะถือว่าเป็นกรณีที่มิข้อต่อสู้ ซึ่งแนวคำพิพากษาศาลฎีกาวินิจฉัยว่า กรณีที่ข้อเท็จจริง ยังไม่ได้ความแน่นอนและมีข้อต่อสู้จะหักกลบลบหนี้กันไม่ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 673/2471) หรือกรณีโจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลย จำเลยต่อสู้ว่าหากต้องรับผิดชอบก็ขอหักกลบลบหนี้กับค่าเช่า ซึ่งโจทก์เป็นหนี้จำเลยอยู่ เมื่อโจทก์เบิกความเป็นพยานว่า โจทก์ชำระบ้างไม่ชำระบ้าง ได้รับใบเสร็จบ้าง ไม่ได้รับบ้าง ดังนี้ ถือว่าโจทก์ยังมีข้อต่อสู้ในหนี้ค่าเช่าอยู่ จึงนำมาหักกลบลบหนี้ไม่ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1812/2511) จากคำพิพากษาศาลฎีกาทั้ง 2 คดีนี้ จะเห็นได้ว่า คำว่า “หนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้” ตามมาตรา 344 นี้ มิใช่เพียงแค่ลูกหนี้ปฏิเสธขึ้นมาลอย ๆ เท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาว่า ยังมีข้อต่อสู้ อยู่จริงหรือไม่ด้วย ดังนั้น แม้โจทก์จะปฏิเสธหนี้ที่จำเลยขอหักกลบลบหนี้มาในคำให้การ ศาลจะส่ง ไม่พิจารณาในข้อหักกลบลบหนี้ทันทีไม่ได้ แต่ศาลจะต้องพิจารณารับฟังพยานหลักฐานให้ได้ความ เสียก่อนว่า มีข้อต่อสู้ตามที่โจทก์โต้แย้งไว้หรือไม่ ถ้าไม่มีจริงก็ตัดสินให้หักกลบลบหนี้กันได้ แต่ถ้ามีจริง ก็ไม่ให้หักกลบลบหนี้กัน เหมือนดังในกรณีที่จำเลยขอหักกลบลบหนี้โดยวิธีฟ้องแย้งเข้ามา

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวกับประเด็น “หนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้” เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1285/2532 แม้หนี้ที่โจทก์ฟ้องขอให้จำเลยรับผิดชอบ ตามสัญญาซื้อขายกับหนี้ค่าปรับที่โจทก์ต้องชำระให้จำเลยอันเกิดจากการที่โจทก์ผิดสัญญาซื้อขายในคราวก่อน จะมีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นการชำระหนี้เหมือนกัน แต่เมื่อโจทก์ยังมีข้อโต้แย้งอยู่ว่า โจทก์ไม่ได้เป็นฝ่ายผิดสัญญา และได้ชำระหนี้ให้แก่จำเลยครบถ้วนแล้วเช่นนี้ จึงเป็นหนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้ไม่อาจนำมาหักกลบลบหนี้กันได้ ตามมาตรา 344 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 668/2544 หนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้ที่นำมาหักกลบลบหนี้ไม่ได้ ตามมาตรา 344 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมายถึง หนี้ที่ฝ่ายหนึ่งอ้างขึ้นแต่อีกฝ่ายหนึ่ง ยังมีข้อโต้แย้งไม่ยอมรับ ดังนั้น เมื่อจำเลยอ้างว่าโจทก์จะต้องรับผิดชอบในทรัพย์สินของจำเลยที่อยู่ใน ความรับผิดชอบของโจทก์สูญหายไป แต่โจทก์แถลงต่อศาลแรงงานกลางว่า หนี้จำนวนดังกล่าวเป็นหนี้ ที่ยังมีข้อต่อสู้ แม้จะให้สืบพยานโจทก์และจำเลยไปก็ไม่ทำให้กลายเป็นหนี้ที่ไม่มีข้อต่อสู้ จำเลยจึงนำหนี้ ดังกล่าวมาหักกลบลบหนี้ไม่ได้

เมื่อระเบียบของจำเลยว่าด้วยพนักงานและลูกจ้าง ข้อ 25 กำหนดให้เงินสะสม ของพนักงานหรือลูกจ้างรวมทั้งดอกเบี้ยเป็นประกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นแก่ร้านสหกรณ์โดยการกระทำ หรืองดเว้นการกระทำของพนักงานหรือลูกจ้างนั้น ๆ แต่โจทก์เป็นพนักงานทำความสะอาด ไม่ใช่งานเกี่ยวกับการเงินหรือทรัพย์สินที่นายจ้างจะเรียกหรือรับเงินประกันการทำงานหรือเงินประกัน ความเสียหายในการทำงานจากลูกจ้างได้ตามประกาศกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการเรียกหรือรับเงินประกันการทำงานหรือเงินประกันความเสียหายในการทำงานจากลูกจ้าง ลงวันที่ 19 สิงหาคม 2541 ข้อ 4 จำเลยจึงต้องห้ามไม่ให้เรียกหรือรับเงินประกันการทำงานหรือเงินประกัน

ความเสียหายในการทำงานจากโจทก์ เมื่อจำเลยเลิกจ้างจึงต้องคืนค่าจ้างที่หักไว้เป็นรายเดือนให้แก่โจทก์ พร้อมดอกเบี้ยตามมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2163/2548 ตามมาตรา 341 วรรคหนึ่ง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ไม่ได้กำหนดเป็นเงื่อนไขไว้แต่ประการใดว่า การหักกลบบทหนี้ระหว่างกันนั้น จะต้องได้รับความยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่งก่อน เมื่อจำเลยเป็นลูกหนี้โจทก์ในฐานะผู้ค้าประกัน ในขณะที่เดียวกัน โจทก์ก็เป็นลูกหนี้ของจำเลยตามมูลหนี้ตัวสัญญาใช้เงิน และหนี้ดังกล่าวต่างก็ถึงกำหนดชำระแล้ว เมื่อข้อเท็จจริงไม่ปรากฏว่า ขณะที่จำเลยทำสัญญาค้าประกันหนี้ต่อโจทก์นั้น ทั้งสองฝ่ายได้แสดงเจตนาไม่ให้นำหนี้ที่มีอยู่ต่อกันนั้นมาหักกลบบทหนี้กัน จำเลยจึงมีสิทธิที่จะนำหนี้ดังกล่าวมาหักกลบบทหนี้กันได้ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากโจทก์แต่ประการใด

หนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้ที่นำมาหักกลบบทหนี้ไม่ได้ตามมาตรา 344 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมายถึง หนี้ที่ฝ่ายหนึ่งอ้างแล้วอีกฝ่ายหนึ่งมีข้อโต้แย้งไม่ยอมรับในข้อสาระสำคัญ ซึ่งมีผลกระทบต่อความรับผิดในหนี้ดังกล่าวหรือจำนวนหนี้ที่จะต้องรับผิด ซึ่งข้อความในเอกสารหมาย ล.7 หาได้มีข้อความตอนใดที่เป็นการปฏิเสธความรับผิด หรือโต้แย้งจำนวนหนี้ที่จะต้องรับผิดแต่อย่างใดไม่ กรณีจึงถือไม่ได้ว่าหนี้ดังกล่าวเป็นหนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้

จากคำพิพากษาศาลฎีกาข้างต้นจะเห็นได้ว่า “หนี้ที่มีข้อต่อสู้” นั้น คือ ข้อโต้แย้งไม่ยอมรับในข้อสาระสำคัญซึ่งมีผลกระทบต่อความรับผิดในหนี้ดังกล่าวหรือจำนวนหนี้ที่จะต้องรับผิด ดังนั้น สาระสำคัญของข้อพิพาทเกี่ยวกับสัญญาที่จะถือว่ายังมีข้อโต้แย้งอยู่ เช่น หากมีการโต้แย้งว่า “ไม่ผิดสัญญา” หรือไม่ยอมรับ “จำนวนเงินที่หักกลบบทหนี้” หรือในบางกรณีลูกหนี้ที่จะถูกหักกลบบทหนี้ นั้น โต้แย้งว่าตนมีหนี้ที่จะเรียกมากกว่าหนี้ที่ผู้แสดงเจตนาหักกลบบทหนี้ (หนี้ท่วมหนี้ที่จะนำมาหักกลบบทหนี้) เช่นนี้ ย่อมต้องถือว่าหนี้มีข้อต่อสู้ที่ไม่อาจหักกลบบทหนี้ได้

นอกจากนี้ จากคำพิพากษาศาลฎีกาข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่า “ความชัดเจนแน่นอนแห่งมูลหนี้” เป็นสาระสำคัญของการหักกลบบทหนี้ ดังนั้น ในการพิจารณาคดีของศาลปกครองเกี่ยวกับการหักกลบบทหนี้ ศาลจึงต้องพิจารณาให้ได้ความว่า “หนี้ที่ขอหักกลบบทหนี้มีข้อต่อสู้” หรือไม่ และหากศาลเห็นว่า หนี้ดังกล่าวมีความชัดเจนแล้ว กรณีจึงมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาต่อไปว่า “แม้หนี้จะมีข้อต่อสู้” ศาลสามารถวินิจฉัยให้หนี้ที่มีความชัดเจนแน่นอนขึ้นและหักกลบบทหนี้ไปในคดีนั้น ๆ ได้หรือไม่ เพียงใด อันเป็นประเด็นสาระสำคัญของบทความฉบับนี้ ซึ่งจะได้อธิบายผ่านคำวินิจฉัยของศาลฎีกาและศาลปกครองสูงสุดต่อไป

1.3 การแสดงเจตนาขอหักกลบบทหนี้

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติมาตรา 342 วรรคหนึ่ง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่บัญญัติว่า “หักกลบบทหนี้ นั้น ทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง การแสดงเจตนาเช่นนี้ ท่านว่าจะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขเริ่มต้นหรือเวลาสิ้นสุดอีกด้วยหาได้ไม่” กรณีจึงมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาต่อไปเกี่ยวกับการแสดงเจตนาขอหักกลบบทหนี้ ดังนี้

1.3.1 การแสดงเจตนาของคู่กรณีฝ่ายหนึ่งต่อคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง

โดยที่มาตรา 342¹¹ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ การแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้เป็นการแสดงเจตนาฝ่ายเดียวที่จะมีผลสมบูรณ์เป็นการแสดงเจตนาเมื่ออีกฝ่ายรับหรือรู้ตามมาตรา 168¹² หรือมาตรา 169¹³ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แล้ว แต่การหักกลบลบหนี้มิใช่สัญญา เพียงแต่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้หรือมีสิทธิที่จะขอหักกลบลบหนี้ได้เมื่อข้อเท็จจริงเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด

อนึ่ง การแสดงเจตนา (*declaratio voluntatis (latin); declaration of will*) นั้น หมายถึง การแสดงออกถึงความประสงค์ที่จะสร้างผลผูกพันในทางกฎหมายขึ้น โดยเจตนาตั้งแต่เจตนาเดียวขึ้นไปประกอบกันย่อมก่อให้เกิดการผูกพันนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคลเพื่อจะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ (นิติกรรม) ตามมาตรา 149¹⁴ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งการแสดงเจตนาเพื่อขอหักกลบลบหนี้ จะเป็นสาระสำคัญที่จะส่งผลต่อการพิจารณาตีของศาลปกครอง โดยที่ศาลปกครองจะต้องพิจารณาให้ได้ความว่า คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้แสดงเจตนาต่อศาลเพื่อขอหักกลบลบหนี้ หรือไม่

1.3.2 การแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้จะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขไม่ได้

มาตรา 342 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “หักกลบลบหนี้ นั้นทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง การแสดงเจตนาเช่นนี้ท่านว่าจะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขเริ่มต้นหรือเวลาสิ้นสุดอีกด้วยหาได้ไม่” ทั้งนี้ เนื่องจากหากการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้มีเงื่อนไข

¹¹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 342 “หักกลบลบหนี้ นั้น ทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง การแสดงเจตนาเช่นนี้ท่านว่าจะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขเริ่มต้นหรือเวลาสิ้นสุดอีกด้วยหาได้ไม่

การแสดงเจตนาดังกล่าวมาในวรรคก่อนนี้ ท่านว่ามีผลย้อนหลังขึ้นไปจนถึงเวลาซึ่งหนี้ทั้งสองฝ่ายนั้นจะอาจหักกลบลบกันได้เป็นครั้งแรก”

¹² ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 168 “การแสดงเจตนาที่กระทำต่อบุคคลซึ่งอยู่เฉพาะหน้าให้ถือว่ามีผลนับแต่ผู้รับการแสดงเจตนาได้ทราบการแสดงเจตนา นั้น ความข้อนี้ให้ใช้ตลอดถึงการที่บุคคลหนึ่งแสดงเจตนาไปยังบุคคลอีกคนหนึ่งโดยทางโทรศัพท์หรือโดยเครื่องมือสื่อสารอย่างอื่น หรือโดยวิธีอื่นซึ่งสามารถติดต่อถึงกันได้ทำนองเดียวกัน”

¹³ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 169 “การแสดงเจตนาที่กระทำต่อบุคคลซึ่งมิได้อยู่เฉพาะหน้าให้ถือว่า มีผลนับแต่เวลาที่การแสดงเจตนา นั้นไปถึงผู้รับการแสดงเจตนา แต่ถ้าได้บอกก่อนไปถึงผู้รับการแสดงเจตนา นั้น ก่อนหรือพร้อมกันกับการแสดงเจตนา นั้นไปถึงผู้รับการแสดงเจตนา การแสดงเจตนา นั้นตกเป็นอันไร้ผล

การแสดงเจตนาที่ได้ส่งออกไปแล้วย่อมไม่เสื่อมเสียไป แม้ภายหลังการแสดงเจตนา นั้นผู้แสดงเจตนาจะถึงแก่ความตาย หรือถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ”

¹⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 149 “นิติกรรม หมายความว่า การใด ๆ อันทำลงโดยชอบด้วยกฎหมายและด้วยใจสมัครมุ่งโดยตรงต่อการผูกพันนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล เพื่อจะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ”

หรือเงื่อนไข แสดงว่าผลของการหักกลบลบหนี้ยังไม่อาจเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ได้อยู่ภายใต้เงื่อนไขบังคับก่อน ย่อมหมายความว่า การหักกลบลบหนี้จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ยังไม่แน่นอน อาจหักกลบได้หรืออาจหักกลบไม่ได้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ในอนาคตที่ไม่แน่นอน หรือแม้การแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้จะมีเงื่อนไขก็หมายความว่า ปรากฏยังไม่ถึงเวลาที่กำหนด การหักกลบลบหนี้ยังไม่เกิดขึ้นเช่นกัน¹⁵

1.3.3 การแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ในชั้นศาล

นักกฎหมายหลายท่านได้อธิบายหลักการสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ในชั้นศาล ดังนี้

(1) ศาลทราบถึงการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ก็เพียงพอที่ศาลจะทำการหักกลบลบหนี้ให้

โสภณ รัตนาร¹⁶ อธิบายว่า มาตรา 342 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้กำหนดวิธีการหักกลบลบหนี้ไว้ว่า “ทำได้ด้วยการแสดงเจตนา” ฉะนั้น แม้หนี้ทั้งสองฝ่ายจะถึงกำหนดชำระด้วยกันแล้ว และต่างก็อยู่ในสภาพจะหักกลบลบกันได้แล้วก็ตาม ถ้ายังไม่มีการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ก็ยังไม่เกิดขึ้น การแสดงเจตนาดังกล่าวนี้ทำได้โดยฝ่ายหนึ่งแจ้งไปยังอีกฝ่ายหนึ่งว่าประสงค์จะให้มีการหักกลบลบหนี้กันเท่านั้นก็เพียงพอแล้ว ไม่มีพิธีการอย่างอื่นอีก ดังนั้น จะเป็นการแจ้งไปโดยหนังสือหรือด้วยวาจาก็ได้

การหักกลบลบหนี้ของไทยถือตามระบบกฎหมายเยอรมัน จะเกิดขึ้นได้ก็โดยเจตนาของคู่กรณี มิใช่เกิดขึ้นเองโดยผลของกฎหมายอย่างระบบกฎหมายของฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าเมื่อหนี้ของทั้งสองฝ่ายพร้อมจะหักกันได้ ก็เกิดการหักกลบลบหนี้ทันที ไม่เกี่ยวกับเจตนาหรือความรู้เห็นของคู่กรณี ในขณะที่กฎหมายอังกฤษถือว่า การหักกลบลบหนี้เป็นเรื่องของกฎหมายวิธีสบัญญัติซึ่งศาลเท่านั้นจะเป็นผู้หักกลบลบหนี้ให้ แต่กฎหมายไทยเดินตามระบบซวีลลอร์ โดยถือว่าการหักกลบลบหนี้เป็นเรื่องของกฎหมายสารบัญญัติ และลูกหนี้เจ้าหนี้อาจหักกลบลบหนี้กันได้เองนอกศาล แต่อาจมีการขอหักกลบลบหนี้กันในชั้นดำเนินคดีในศาล หรือในชั้นบังคับคดีก็ได้¹⁷

(2) ศาลไม่มีอำนาจ “หักกลบลบหนี้” ได้เอง ถ้าคู่กรณีไม่แสดงเจตนา

ไพโรจน์ วายุภาพ¹⁸ อธิบายว่า แม้ลูกหนี้ถูกเจ้าหนี้ฟ้องบังคับให้ชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้ก็สามารถแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้มาในคำให้การได้ แต่ถ้าหักกลบลบหนี้แล้วโจทก์กลับต้องชำระหนี้ให้จำเลย จำเลยก็ต้องฟ้องแย้งมาด้วย มิฉะนั้นศาลจะพิพากษาบังคับให้โจทก์ชำระหนี้ส่วนนั้น

¹⁵ ศนันท์กรณ โสทธิพันธุ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะหนี้ (ผลแห่งหนี้), พิมพ์ครั้งที่ 3 : 2560, กรุงเทพฯ : วิญญูชน, หน้า 401.

¹⁶ โสภณ รัตนาร, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยหนี้ บทเบ็ดเสร็จทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 6 : 2545, กรุงเทพฯ : นิติบรรณาการ, หน้า 501.

¹⁷ เฟื่องอ้วน, หน้า 501.

¹⁸ ไพโรจน์ วายุภาพ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยหนี้, 2542, กรุงเทพฯ : วิญญูชน, หน้า 351-352.

ให้จำเลยไม่ได้ ต้องห้ามตามมาตรา 142 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 781/2516 คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 609/2521 และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1748/2540) อย่างไรก็ตาม แม้จำเลยจะไม่ได้ให้การขอหักกลบลบหนี้หรือฟ้องแย้ง หากศาลพิพากษาคดีใด ซึ่งอาจมีการหักกลบลบหนี้กันได้ เพื่อประโยชน์ในการบังคับคดี ศาลจะหักกลบลบหนี้ทั้งสองฝ่ายให้เสร็จไป โดยคู่ความไม่ต้องขอ และพิพากษาให้จำเลยชำระหนี้แก่โจทก์ในจำนวนที่เหลือจากการหักกลบลบหนี้แล้ว เท่านั้น กรณีเช่นนี้เท่ากับเป็นการหักกลบลบหนี้โดยไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนา จึงไม่ตรงกับหลักการในมาตรา 342 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2923/2525 คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2786/2526 และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7221/2540)

(3) ระบบกฎหมายอิตาลีและฝรั่งเศส

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ระบบกฎหมายอิตาลีให้อำนาจศาลในการกำหนดจำนวนหนี้ให้ชัดเจนแน่นอนเพื่อประโยชน์ในการหักกลบลบหนี้ไว้ในมาตรา 1243 วรรคสอง แห่งประมวลกฎหมายแพ่ง ซึ่งเป็นกรณีการหักกลบลบหนี้โดยคำพิพากษาของศาล (Compensazione legale e giudiziale) ว่า “หากหนี้ที่ขอนำมาหักกลบยังไม่อาจกำหนดเป็นจำนวนเงินที่แน่นอนได้ แต่หนี้ที่นำมามีจำนวนเงินที่แน่นอนได้ และโดยเร็ว ศาลอาจกำหนดจำนวนหนี้ที่แน่นอนและอาจสั่งให้หักกลบลบหนี้ของอีกฝ่ายที่นำมาหักกลบ”¹⁹ ดังนั้น ในระบบกฎหมายอิตาลี ศาลจะทำหน้าที่กำหนดความชัดเจนแน่นอนแห่งหนี้ให้แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้

เพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบระบบกฎหมายไทย และต่างประเทศ ซึ่งจะทำให้เห็นภาพความแตกต่างชัดเจนขึ้น ชลอ ว่องวัฒนาภิกุล²⁰ ได้อธิบายเปรียบเทียบระบบกฎหมายฝรั่งเศสที่คล้ายคลึงกับระบบกฎหมายอิตาลีว่า ศาลมีอำนาจกำหนดจำนวนที่แน่นอนของหนี้ที่จะนำมาหักกลบลบหนี้ต่อกัน ทั้งนี้ ในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสได้กำหนดวิธีการหักกลบลบหนี้ไว้ 3 ประการ *ประการแรก* ได้แก่ การหักกลบลบหนี้โดยผลของกฎหมาย (la compensation légale) ซึ่งเกิดขึ้นในกรณีที่ทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งการชำระหนี้ทั้งสองรายเป็นโภคทรัพย์และเป็นทรัพย์ที่แบ่งได้ เช่น ข้าว น้ำตาล ฯลฯ และเข้าหลักเกณฑ์ที่หักกลบลบกันได้ ดังเช่นที่บัญญัติไว้ในมาตรา 341 วรรคหนึ่ง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย หนี้ทั้งสองรายก็หักกลบลบกันได้โดยผลของกฎหมาย โดยคู่กรณีไม่จำเป็นต้องแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ ซึ่งการหักกลบลบหนี้วิธีนี้อาจจะไม่ชอบด้วยหลักวิธีการหักกลบลบหนี้ เพราะกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องบังคับให้หักกลบลบหนี้กันไปโดยที่คู่กรณีอาจไม่ประสงค์

¹⁹ Codice civile

Art. 1243 comma 2 “Se il debito opposto in compensazione non è liquid ma è di facile e pronta liquidazione, il giudice può dichiarare la compensazione per la parte del debito che riconosce esistente, e può anche sospendere la condanna per il credito liquido fino all'accertamento del credito opposto in compensazione.”

²⁰ ชลอ ว่องวัฒนาภิกุล, สารานุกรมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หักกลบลบหนี้, 2540, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, หน้า 13-14.

จะขอหักกลบลบหนี้ก็ได้ *ประการที่สอง* การหักกลบลบหนี้โดยข้อตกลงหรือโดยความยินยอมของทั้งสองฝ่าย (la compensation conventionnelle) เป็นการหักกลบลบหนี้ที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยินยอมหักกลบลบหนี้กัน โดยการหักกลบลบหนี้ไม่ต้องด้วยกรณีหลักเกณฑ์ในการหักกลบลบหนี้กันได้ตามกฎหมาย เช่น หนี้รายหนึ่งถึงกำหนดชำระแล้ว หรือจำนวนหนี้เป็นที่ยุติแน่นอนแล้ว แต่หนี้อีกรายหนึ่งยังไม่ถึงกำหนดชำระ หรือจำนวนหนี้ยังไม่เป็นที่ยุติแน่นอน ถ้าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายตกลงยินยอมหักกลบลบหนี้กันก็สามารถทำได้ ซึ่งการหักกลบลบหนี้ด้วยวิธีนี้มีนักกฎหมายบางท่านให้ความเห็นว่า ไม่น่าเป็นการหักกลบลบหนี้ แต่เป็นเรื่องต่างฝ่ายต่างปลดหนี้ให้แก่กัน โดยทั้งสองฝ่ายมาตกลงไม่เอาอะไรจากกัน²¹ สำหรับในประเทศไทย ศาลฎีกาเคยวินิจฉัยว่า การหักกลบลบหนี้โดยสัญญาอาจมีได้ ซึ่งอยู่ในหลักเรื่องหนี้ตามสัญญา โดยไม่อยู่ในบังคับของแบบ แต่แสดงเจตนาให้หักกลบลบหนี้กันตามข้อตกลงได้โดยไม่ต้องฟ้องแย้ง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2108/2518) *ประการที่สาม* การหักกลบลบหนี้โดยคำสั่งหรือคำพิพากษาของศาล (la compensation judiciaire) เป็นการหักกลบลบหนี้กรณีที่ฝ่ายหนึ่งฟ้องเรียกให้ชำระหนี้ และอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องแย้งเรียกค่าสินไหมทดแทนที่จำนวนหนี้ยังไม่เป็นที่ยุติแน่นอน ศาลจะกำหนดค่าสินไหมทดแทนให้มีจำนวนที่แน่นอนและให้หักกลบลบหนี้กันไป สำหรับในประเทศไทยยังมีข้อสงสัยว่า ศาลมีอำนาจหักกลบลบหนี้ได้หรือไม่ อีกทั้งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งก็ไม่มีบทบัญญัติให้ศาลสั่งหักกลบลบหนี้เองได้²² อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ เมื่อคู่ความต่างฟ้องและฟ้องแย้งเรียกเอาเงินแก่กัน โดยปกติจะมีคำขอให้หักกลบลบหนี้แสดงไว้ในคำฟ้องหรือฟ้องแย้งด้วย หรือมีคำขอโดยปริยายที่ประสงค์จะขอหักหนี้ ศาลก็ชอบที่จะสั่งหักกลบลบหนี้ได้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้คู่ความไม่ได้แสดงเจตนาหักกลบลบหนี้กันไว้ ศาลก็สามารถพิพากษาคดีให้หักกลบลบหนี้กันได้โดยคู่ความไม่ต้องร้องขอ เช่น จำเลยต้องชำระหนี้แก่โจทก์ตามฟ้อง และโจทก์ต้องใช้ค่าเสียหายแก่จำเลยตามฟ้องแย้ง วัตถุประสงค์นี้เป็นเงินที่ต้องชำระซึ่งกันและกัน ศาลย่อมมีอำนาจพิพากษาให้หักกลบลบหนี้กันได้ เพราะเป็นการสะดวกในการบังคับคดี และไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายใดห้ามไว้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2923/2525)

2. คำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากศาลปกครองสูงสุดได้วินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับการที่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เสนอข้อหาโดยการฟ้องให้คู่สัญญาชำระหนี้ตามสัญญา และผู้ถูกฟ้องคดีมิได้ฟ้องหรือฟ้องแย้งโดยมีคำขอให้ศาลทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ตน ศาลปกครองจะมีอำนาจพิพากษาให้หักกลบลบหนี้ได้หรือไม่ ซึ่งกรณีข้างต้นศาลปกครองได้มีคำพิพากษาแบ่งออกได้เป็นสองแนวทาง ได้แก่ *แนวทางที่หนึ่ง* ศาลจะมีอำนาจทำการหักกลบลบหนี้ได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี และ *แนวทางที่สอง* ศาลมีอำนาจทำการหักกลบลบหนี้ได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีไม่จำเป็นต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี

²¹ เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 (ภาคจบบริบูรณ์), พิมพ์ครั้งที่ 4 : 2562, กรุงเทพฯ : วิญญูชน, หน้า 1117-1118.

²² อ้างแล้ว *เชิงอรรถที่ 20*, หน้า 14.

ดังนั้น จึงมีปัญหาค่าพิพากษาที่จะต้องพิจารณาค่าพิพากษาว่า “การที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งใช้สิทธิตามสัญญาฟ้องให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งชำระหนี้แก่ตน ศาลปกครองจะพิจารณามีค่าพิพากษาโดยการหักกลบลบหนี้ให้หนี้คู่กรณีฝ่ายผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องเสนอข้อหาโดยการฟ้องหรือการฟ้องแย้ง โดยมีคำขอให้ศาลทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ตนหรือไม่ อย่างไร” ทั้งนี้ เพื่อให้ปัญหาดังกล่าวเป็นที่ยุติและเป็นแนวทางให้กับศาลปกครองใช้ประกอบการพิจารณาวินิจฉัยคดีต่อไป

2.1 แนวทางที่หนึ่ง ศาลมีอำนาจทำการหักกลบลบหนี้ได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี

แนวทางแรก เห็นว่า การที่ศาลจะทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้นั้น ผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องเสนอคดีของตนต่อศาลเป็นอีกคดีหนึ่งหรือฟ้องแย้งเพื่อตั้งฐานแห่งสิทธิเรียกร้องของตน เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีไม่ได้ฟ้องคดีต่อศาลหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดี ศาลจึงไม่อาจทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ ทั้งนี้ คำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดที่สนับสนุนแนวทางแรก เช่น

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 736/2563 สำหรับอุทธรณ์ของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ที่ว่า ศาลปกครองชั้นต้นมิได้นำราคาข้าวสารมาหักกลบลบหนี้ค่าบำเหน็จ ค่าฝากเก็บข้าวเปลือก และค่ารักษาคุณภาพข้าวเปลือกในอัตรา 20 บาทต่อตันข้าวเปลือกต่อเดือนให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 นั้น เห็นว่า แม้ข้ออุทธรณ์ในส่วนนี้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ได้ยกขึ้นอ้างในคำให้การ จึงเป็นข้อที่โต้แย้งกันมาแล้ว โดยชอบในศาลปกครองชั้นต้นตามข้อ 101 วรรคสอง แห่งระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543 แล้วก็ตาม แต่คำให้การในเรื่องหักกลบลบหนี้ดังกล่าวผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 มิได้ระบุเป็นคำขอไว้โดยชัดแจ้งว่า ผู้ฟ้องคดีมีหนี้ที่ต้องชำระให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 เป็นจำนวนเท่าใด รวมทั้งมิได้มีการชำระค่าธรรมเนียมศาลในเรื่องดังกล่าวในชั้นการพิจารณาของศาลปกครองชั้นต้น กรณีจึงไม่อาจถือได้ว่าคำให้การดังกล่าวเป็นการฟ้องแย้งตามข้อ 44 วรรคหนึ่ง แห่งระเบียบดังกล่าว ประกอบมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 ศาลปกครองสูงสุดจึงไม่อาจพิจารณาให้ได้

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 395/2560 โดยที่คดีนี้ผู้ฟ้องคดีอุทธรณ์ว่าการที่ศาลปกครองชั้นต้นเห็นว่า งานงวดที่ 3 แล้วเสร็จไปร้อยละ 70 เมื่อคำนวณราคางานตามอัตราที่กำหนดไว้ในสัญญาสำหรับงานงวดที่ 3 เป็นเงิน 1,269,750 บาท ร้อยละ 70 ของค่างานงวดที่ 3 จำนวนเป็นเงิน 888,825 บาท แล้วนำราคางานค้างของงานงวดที่ 3 ดังกล่าว มาหักกลบลบกับค่าปรับนั้น กรณีนี้ผู้ถูกฟ้องคดีทั้งสามไม่ได้ฟ้องแย้งเรียกร้องค่างานงวดที่ 3 ในส่วนที่อ้างว่าทำเสร็จไปแล้วดังกล่าว ศาลจึงไม่อาจนำเงินค่างานดังกล่าวมาหักกลบลบกับค่าปรับปรับได้ ศาลเห็นว่า เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีทั้งสามมิได้ฟ้องแย้งในประเด็นนี้ไว้ การจะนำข้อเท็จจริงว่ามีการดำเนินการก่อสร้างในงวดที่ 3 แล้วเสร็จไปเพียงใดนั้น จึงไม่สามารถนำมารับฟังในการพิจารณาคดีนี้ได้

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 489/2559 การที่ผู้ถูกฟ้องคดีจะมีสิทธินำค่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด สุวัชชัยกรูป ให้ซ่อมแซมปรับปรุงอาคารสำนักงานเทศบาลตำบลชัยวารีหลังใหม่ที่ชำรุดเสียหายเป็นเงินจำนวน 95,000 บาท มาหักออกจากค่าจ้างงานงวดสุดท้ายที่ผู้ถูกฟ้องคดีต้องชำระให้แก่ผู้ฟ้องคดีได้หรือไม่ ผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องฟ้องคดีต่อศาลหรือฟ้องแย้งในคดีนี้ เพื่อตั้งฐานแห่งสิทธิเรียกร้องของตนจากความชำรุดบกพร่องของงานจ้างที่รับมอบมาแล้ว เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีไม่ได้ฟ้องผู้ฟ้องคดีต่อศาลหรือฟ้องแย้งมาในคดีนี้ ศาลจึงไม่อาจนำเงินค่าจ้างจำนวน 95,000 บาท หักออกจากเงินค่าจ้างงานงวดที่ 5 หรืองวดสุดท้ายที่ผู้ถูกฟ้องคดีต้องชำระให้แก่ผู้ฟ้องคดีได้

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 1920/2559 เป็นการฟ้องแย้งขอให้ชดใช้ค่าการงานที่ได้ทำไปแล้ว แต่ไม่ได้มีคำขอให้หักกลบลบหนี้ สรุปได้ว่า ผู้ฟ้องคดี (องค์การบริหารส่วนตำบลต้นหมิงมัส) ฟ้องขอให้ผู้ถูกฟ้องคดีทั้งสามชดใช้ค่าเสียหายจากกรณีผิดสัญญาก่อสร้างอาคารที่ทำการของผู้ฟ้องคดีและผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 และผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 ฟ้องแย้งขอให้ผู้ฟ้องคดีชดใช้ค่าเสียหายกรณีไม่ได้รับค่าจ้างจากการงานที่ได้ทำไปแล้ว เห็นว่า เมื่อผู้ฟ้องคดีมีสิทธิได้รับค่าปรับจากผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 เป็นเงินจำนวน 362,450 บาท ส่วนผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ก็มีสิทธิได้รับค่าการงานที่ได้ทำไปแล้วเป็นเงินจำนวน 337,028 บาท ตามมาตรา 391 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดังนั้น เมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างมีสิทธิเรียกร้องต่อกัน ซึ่งหากนำสิทธิดังกล่าวมาหักกลบลบหนี้กันเพื่อความสะดวกในการบังคับคดีแล้ว ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ยังคงต้องชำระเงินให้แก่ผู้ฟ้องคดีอีกเป็นจำนวน 25,922 บาท จึงพิพากษาแก่เป็นให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 และผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 ร่วมกันชำระเงินให้แก่ผู้ฟ้องคดีจำนวน 25,922 บาท พร้อมดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 7.5 ต่อปีของต้นเงินจำนวนดังกล่าวนับถัดจากวันฟ้องคดีเป็นต้นไปจนกว่าจะชำระเสร็จ นอกจากนี้แก้ไขให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาลปกครองชั้นต้น

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 1532/2559 เป็นการฟ้องแย้งขอให้ชดใช้ค่าปรับ แต่ไม่ได้มีคำขอให้หักกลบลบหนี้ สรุปได้ว่า คดีนี้ผู้ฟ้องคดี (ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิริยะชัยก่อสร้าง) ฟ้องขอให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าโพธิ์) ชำระค่าจ้างพร้อมค่าเสียหายเนื่องจากการก่อสร้างรางระบายน้ำคอนกรีตเสริมเหล็ก ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ฟ้องแย้งขอให้ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งให้ผู้ฟ้องคดีชำระเงินเบี้ยปรับ เนื่องจากผู้ฟ้องคดีเป็นฝ่ายผิดสัญญาจ้าง เห็นว่าศาลปกครองชั้นต้นได้วินิจฉัยว่า ผู้ฟ้องคดีเป็นฝ่ายผิดสัญญา แต่สมควรกำหนดเบี้ยปรับเพียงร้อยละสิบของค่าจ้างเป็นเงินจำนวน 84,000 บาท ซึ่งต่อมา ไม่ปรากฏว่ามีคู่กรณีฝ่ายใดโต้แย้งประเด็นวินิจฉัยดังกล่าว กรณีจึงถือว่าประเด็นที่ว่าผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 มีสิทธิได้รับค่าปรับในจำนวนร้อยละสิบของค่าจ้างเป็นเงินจำนวน 84,000 บาท นั้น เป็นที่สุดตามมาตรา 73 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้ฟ้องคดีมีสิทธิจะได้รับค่าการงานจำนวน 507,413.12 บาท และเมื่อผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 มีสิทธิเรียกค่าปรับจากผู้ฟ้องคดีเป็นเงินจำนวน 84,000 บาท แล้ว คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจึงต่างมีสิทธิเรียกร้องแก่กัน เมื่อนำเอาสิทธิเรียกร้องดังกล่าวมาหักกลบลบหนี้กันเพื่อความสะดวกแก่การบังคับคดี ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ยังต้องชำระค่าการงานให้แก่ผู้ฟ้องคดีอีกเป็นเงินจำนวน 423,413.12 บาท (507,413.12 - 84,000)

2.2 แนวทางที่สอง ศาลมีอำนาจทำการหักกลบลบหนี้ได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีไม่จำเป็นต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี

แนวทางที่สอง เห็นว่า ศาลสามารถทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ โดยที่ผู้ถูกฟ้องคดีไม่จำเป็นต้องเสนอคดีของตนต่อศาลเป็นอีกคดีหนึ่งหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดีแต่อย่างใด ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่า มีแนวคำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดที่สนับสนุนแนวทางที่สอง ดังนี้

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 1058/2560 กรณีมูลหนี้ค่าการงานที่ผู้ฟ้องคดีจะต้องชำระให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีและมูลหนี้ค่าปรับที่ผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องชำระให้แก่ผู้ฟ้องคดีอันเป็นมูลหนี้จากสัญญาฉบับเดียวกัน โดยคู่สัญญาต่างฝ่ายต่างเป็นเจ้าของหนี้และลูกหนี้ของกันและกัน และหนี้ทั้งสองถึงกำหนดชำระแล้ว ทั้งนี้ ตามข้อสัญญาและโดยผลของกฎหมายแล้วแต่กรณี **ผู้ถูกฟ้องคดีจึงสามารถปลดหนี้โดยการหักกลบลบหนี้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องฟ้องแย้งเข้ามาในคดี** ซึ่งเมื่อหักกลบลบหนี้จากหนี้ค่าการงานกับหนี้ค่าปรับดังกล่าวแล้ว ยังคงมีค่าการงานที่ผู้ฟ้องคดีจะต้องชำระให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีอีก กรณีจึงไม่เหลือค่าปรับที่ผู้ถูกฟ้องคดีต้องชำระให้แก่ผู้ฟ้องคดีอีก แต่หนี้ค่าการงานส่วนที่เหลือจากการหักกลบลบหนี้นั้น ผู้ถูกฟ้องคดีมิได้ฟ้องแย้งเข้ามาในคดี ศาลจึงไม่อาจกำหนดค่าบังคับให้ผู้ฟ้องคดีจ่ายค่าการงานส่วนเกินนั้นให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 1136/2560 เมื่อพิจารณาหลักกฎหมายตามมาตรา 391 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่า กฎหมายได้บัญญัติรองรับผลของการเลิกสัญญาไว้ว่า คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจำเป็นต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม โดยการงานอันได้กระทำไปแล้วให้ทำการใช้เงินตามควรค่าแห่งการนั้นแทน ซึ่งกรณีดังกล่าวเป็นกรณีที่ถูกกฎหมายได้บัญญัติให้อำนาจศาลสามารถนำค่าการงานที่ผู้ถูกฟ้องคดีได้กระทำไปแล้วมาหักกลบลบหนี้กับค่าปรับได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีหาจำเป็นต้องฟ้องแย้งเรียกเข้ามาในคดีอีกแต่อย่างใดไม่ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายหลังจากที่เลิกสัญญากันแล้วเพื่อไม่ให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบกันอย่างไรก็ตาม โดยที่คดีนี้ผู้ถูกฟ้องคดีได้ทำคำให้การยื่นต่อศาลปกครองชั้นต้น และทำคำแก้อุทธรณ์ยื่นต่อศาลปกครองสูงสุดว่า ผู้ถูกฟ้องคดีไม่ตั้งใจที่จะเรียกเอาค่าการงานที่ทำไปแล้วจากผู้ฟ้องคดี กรณีจึงต้องถือว่าผู้ถูกฟ้องคดีได้สละสิทธิในเงินดังกล่าวแล้ว ศาลจึงไม่อาจนำค่าการงานที่ทำไปแล้วไปหักออกจากค่าปรับส่วนที่ต้องชำระจำนวน 20,495 บาท ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ ผู้ฟ้องคดีจึงมีสิทธิได้รับค่าปรับจำนวน 20,495 บาท

นอกจากคำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุดข้างต้นที่สนับสนุนแนวทางที่ว่า ศาลสามารถทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ โดยที่ผู้ถูกฟ้องคดีไม่จำเป็นต้องเสนอคดีของตนต่อศาลเป็นอีกคดีหนึ่งหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดี ยังปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาที่วางแนวทางในลักษณะเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1190/2526 โจทก์และจำเลยต่างมีความผูกพันในอันที่จะต้องชำระหนี้ให้แก่กันและกัน เมื่อหนี้ของทั้งสองฝ่ายต่างถึงกำหนดแล้ว **ย่อมจะหักกลบลบหนี้กันได้โดยจำเลยไม่ต้องฟ้องโจทก์เป็นคดีใหม่หรือฟ้องแย้ง** เพราะโจทก์มีความผูกพันจะต้องชำระหนี้ให้แก่จำเลยตามสัญญาค้ำประกันส่วนจำเลยก็มีความผูกพันจะต้องชำระเงินให้แก่โจทก์ตามตัวสัญญาใช้เงิน ทั้งการที่ได้มีการมอบตัวสัญญาใช้เงินตามสัญญาค้ำประกัน ก็มีใช่เป็นเครื่องแสดงเจตนาของคู่กรณีว่าจะมีให้นำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 มาใช้บังคับ จำเลยจึงมีสิทธิที่จะหักกลบลบหนี้กันได้ตามจำนวนที่ตรงกันในมูลหนี้ ตั้งแต่เวลาที่หนี้ทั้งสองฝ่ายอาจหักกลบลบกันได้เป็นครั้งแรก

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2616/2563 โจทก์ทำสัญญาเช่าที่ดินจากจำเลยเพื่อปลูกสร้างอาคารรวม 8 ห้อง ให้ผู้อื่นเช่า 6 ห้อง ในจำนวนนี้ ส.เช่า 1 ห้อง และเจ้าของร้านรถจักรยานยนต์เช่า 1 ห้อง ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2559 ถึงเดือนธันวาคม 2560 นางสาว ร. ผู้อนุบาลจำเลยไปเก็บเงินจาก ส. และเจ้าของร้านซ่อมรถจักรยานยนต์รวม 23 เดือน โดยจำเลยไม่มีสิทธิ จำเลยจึงต้องคืนเงินจำนวนดังกล่าวแก่โจทก์ แต่โจทก์ซึ่งเป็นผู้เช่าก็ได้ชำระค่าเช่าให้แก่จำเลยนับแต่ทำสัญญาเช่า ซึ่งเมื่อครบกำหนดสัญญาเช่าแล้ว จำเลยได้ฟ้องขับไล่โจทก์ออกจากที่ดินที่เช่าและเรียกค่าเช่าที่ค้างชำระ ซึ่งศาลพิพากษาให้จำเลยขนย้ายทรัพย์สินออกไปจากที่ดินที่เช่าและให้โจทก์ชำระค่าเช่าแก่จำเลย ซึ่งศาลออกหมายตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีแล้ว หนีดังกล่าวเป็นหนี้ที่ไม่มีข้อโต้แย้ง โจทก์จึงมีหนี้ต้องชำระแก่จำเลย เมื่อต่างฝ่ายต่างมีวัตถุประสงค์แห่งนี้เป็นเงินซึ่งต้องชำระซึ่งกันและกัน **ศาลย่อมพิพากษาให้หักกลบลบหนี้กันได้โดยจำเลยไม่จำเป็นต้องฟ้องแย้ง เพราะเป็นความสะดวกในการบังคับคดี** เมื่อนำเงินที่จำเลยเก็บจากผู้เช่าของโจทก์ โดยไม่มีสิทธิมาหักกลบลบหนี้กับค่าเช่าที่โจทก์ค้างชำระแก่จำเลย โจทก์ยังต้องรับผิดชอบชำระค่าเช่าแก่จำเลยอีก จำเลยจึงไม่ต้องรับผิดชอบต่อโจทก์

3. บทวิเคราะห์

เมื่อการหักกลบลบหนี้ต้องอาศัย “เจตนา” เป็นสำคัญ ประกอบกับกรณีที่หากคู่กรณีมีการขอหรือแสดงเจตนาในชั้นศาลนั้น จึงต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นเสียก่อนถึง “การแสดงเจตนาของคู่กรณีในการพิจารณาคดีของศาล โดยไม่ปรากฏคำขอให้ศาลบังคับตามเจตนา” เช่น การปฏิเสธหรือยอมรับข้อโต้แย้งของคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งกับ “การแสดงเจตนาที่เป็นการขอให้ศาลบังคับตามเจตนา” ต้องเป็นการแสดงเจตนาในลักษณะที่เสนอข้อหาต่อศาลโดยทำเป็นคำฟ้องหรือคำฟ้องแย้ง และเมื่อพิจารณากรณีที่ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า “ศาลย่อมพิพากษาให้หักกลบลบหนี้กันได้โดยจำเลยไม่ต้องฟ้องแย้ง” (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1190/2526 และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2616/2563) นั้น แสดงให้เห็นได้ว่าการแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ของคู่กรณีในชั้นศาล ไม่จำเป็นต้องมีคำขอบังคับโดยทำเป็นคำฟ้องหรือคำฟ้องแย้งก็ได้ ทำให้คู่กรณีสามารถขอหักกลบลบหนี้ในชั้นศาลได้ อย่างไรก็ตาม คู่กรณีต้องแสดงเจตนาให้ศาลทราบได้ว่าตนประสงค์จะหักกลบลบหนี้ และแม้ว่าศาลจะทราบถึงเจตนาที่คู่กรณีประสงค์จะขอหักกลบลบหนี้แล้วก็ตาม แต่ศาลก็ยังคงต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า หนีนั้นมีข้อต่อสู้หรือไม่ เช่น หากคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งนั้นยังต่อสู้ว่า

ตนไม่มีหน้าที่ที่จะต้องถูกนำมาหักกลบลบหนี้ด้วย เนื่องจากไม่ได้กระทำผิดสัญญา กรณีจึงยังมีประเด็นที่ศาลต้องพิจารณาว่าการหักกลบลบหนี้้นั้นไม่อาจกระทำได้อาจมีการโต้แย้งว่าไม่ผิดสัญญา ซึ่งถือว่าหนี้้นั้นยังมีข้อต่อสู้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1285/2532)

เมื่อพิจารณาแนวคำพิพากษาของศาลปกครองแนวทางแรกๆ ที่เห็นว่า การที่ศาลจะทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้นั้น ผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องเสนอคดีของตนต่อศาลเป็นอีกคดีหนึ่งหรือฟ้องแย้งเพื่อตั้งฐานแห่งสิทธิเรียกร้องของตน เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีไม่ได้ฟ้องคดีต่อศาลหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดี ศาลจึงไม่อาจทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ จะเห็นได้ว่า แม้ว่าการแสดงเจตนาในชั้นศาลไม่จำเป็นต้องแสดงเจตนาโดยมีคำขอบังคับเสมอไป แต่การที่ศาลกำหนดให้มีการเสนอข้อหาหรือเสนอคำฟ้องต่อศาลเป็นกรณีศาลถือเอาเจตนาที่ชัดแจ้งของคู่กรณีเป็นสาระสำคัญ อีกทั้งการที่ศาลกำหนดให้การหักกลบลบหนี้ในชั้นศาลต้องเสนอข้อหาต่อศาลโดยการฟ้องคดีหรือฟ้องแย้งนั้น จะทำให้ศาลมีอำนาจในการกำหนดจำนวนหนี้ของทั้งสองฝ่ายให้มีความแน่นอน เพราะกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายพิพาทกัน ในชั้นศาล ย่อมเป็นกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างกล่าวอ้างว่า คู่สัญญาอีกฝ่ายเป็นฝ่ายผิดสัญญา ย่อมทำให้หนี้้นั้นมีข้อต่อสู้ ศาลจึงไม่อาจจะหักกลบลบหนี้ให้ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1285/2532) ดังนั้น ลำพังการแสดงเจตนาต่อศาลเพื่อขอหักกลบลบหนี้จึงยังไม่เพียงพอที่จะให้อำนาจศาลในการหักกลบลบหนี้ได้

เมื่อพิจารณาแนวคำพิพากษาของศาลปกครองแนวที่สองที่เห็นว่า ศาลสามารถทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ โดยผู้ถูกฟ้องคดีไม่จำเป็นต้องเสนอคดีของตนต่อศาลเป็นอีกคดีหนึ่งหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดีแต่อย่างใด นั้น แม้หนี้จะยังไม่ชัดเจนแน่นอนและหนี้้นั้นมีข้อต่อสู้ทั้งโต้แย้งเรื่องการผิดสัญญา และจำนวนหนี้ที่จะนำมาหักกลบลบหนี้ต่อกัน แต่ศาลก็ยังคงไว้ซึ่งอำนาจในการหักกลบลบหนี้ อันเป็นกรณีที่ศาลตีความขยายอำนาจให้ตนเองมีอำนาจกำหนดจำนวนหนี้ให้แน่นอนให้เป็นดังเช่นระบบกฎหมายอิตาลีและฝรั่งเศส แต่ในระบบการหักกลบลบหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยนั้น ศาลไม่มีอำนาจในการกำหนดความแน่นอนของหนี้ ซึ่งหากปรากฏต่อศาลถึงความไม่แน่นอนของจำนวนหนี้ ศาลจะต้องปฏิเสธการหักกลบลบหนี้้นั้น เนื่องจากหนี้้นั้นยังมีข้อต่อสู้ ซึ่งผลของคำพิพากษาดังกล่าว แม้จะทำให้คดีที่ขอให้หักกลบลบหนี้้นั้นเสร็จสิ้นไปได้ก็ตาม แต่ในคดีที่หนี้ยังไม่มีความแน่นอนชัดเจน คู่กรณีจะต้องไปดำเนินคดีเป็นอีกคดีหนึ่ง ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีเป็นไปเพื่อการอำนวยความสะดวกให้แก่คู่กรณี และเนื่องจากระบบกฎหมายเกี่ยวกับสัญญาทางปกครองของไทยเป็นระบบกฎหมายที่ประสงค์จะให้องค์กรตุลาการพิจารณาและอุดช่องว่างแห่งกฎหมาย การนำหลักกฎหมายว่าด้วยการหักกลบลบหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้ในสัญญาทางปกครอง จึงควรนำมาใช้ให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยเฉพาะในกรณีที่มีปัญหาเกิดขึ้นจาก “สัญญาทางปกครองเดียวกัน” แต่ต่างฝ่ายต่างมีหนี้ที่จะอ้างขึ้นต่อกัน ในกรณีนี้ แม้ว่าในระบบกฎหมายจะไม่ปรากฏบทบัญญัติเช่นเดียวกับในระบบกฎหมายอิตาลีและฝรั่งเศสก็ตาม แต่เมื่อศาลมีอำนาจดำเนินกระบวนการพิจารณาแสวงหาข้อเท็จจริงจากสำนวนคดีได้เองว่า คู่กรณีเจตนาที่จะหักกลบลบหนี้หรือไม่ เช่น กรณีที่แม้จะไม่กล่าวถึงการหักกลบลบหนี้ แต่อ้างว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายมีหนี้ตามสัญญาฉบับเดียวกันที่ต้องชำระให้แก่ตน ก็เพียงพอที่จะแสดงให้เห็น

เจตนาขอให้หักกลบบหนี้แล้ว และเมื่อศาลทราบถึงเจตนาของคู่สัญญาแล้ว ในบางกรณีลูกหนี้ที่จะถูกหักกลบบหนี้ นั้น โต้แย้งว่าตนมีหนี้ที่จะเรียกมากกว่าหนี้ที่ผู้แสดงเจตนาหักกลบบหนี้ (หนี้ที่ร่วมหนี้ที่จะนำมาหักกลบบหนี้) เช่นนี้ ศาลอาจจะต้องสอบถามคู่กรณีฝ่ายนั้นว่า ประสงค์จะขอบังคับส่วนเกินจากการหักกลบบหนี้หรือไม่ ซึ่งหากประสงค์ให้ทำเป็นคำฟ้องหรือคำฟ้องแย้ง และชำระค่าธรรมเนียมศาลในส่วนที่ขอบังคับเข้ามาเพิ่มเติมได้ ซึ่งการดำเนินกระบวนการพิจารณาดังกล่าวจะทำให้ศาลมีอำนาจพิจารณาคำฟ้องหรือคำฟ้องแย้งในหนี้ที่มีข้อต่อสู้ และทำให้ศาลมีอำนาจในการกำหนดจำนวนหนี้ที่แน่นอน ซึ่งย่อมเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่คู่กรณี โดยไม่จำเป็นต้องไปดำเนินคดีแยกต่างหากอีกคดีหนึ่ง

ผู้เขียนเห็นว่า เมื่อการดำเนินกระบวนการคดีของศาลปกครองเป็นระบบไต่สวน ศาลย่อมมีอำนาจกำหนดประเด็นที่จะแสวงหาข้อเท็จจริงได้เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ศาลปกครองมีอำนาจกำหนดประเด็นให้คู่กรณีชี้แจง ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดประเด็นให้ผู้ถูกฟ้องคดีให้การตามข้อ 42 วรรคหนึ่ง²³ แห่งระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543 หรือศาลจะกำหนดประเด็นข้อเท็จจริงที่จะทำการไต่สวนโดยให้คู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องทำการชี้แจงได้ตามข้อ 51 วรรคสอง²⁴ แห่งระเบียบดังกล่าว โดยในกรณีนี้ ศาลอาจกำหนดประเด็นที่ว่า “คู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกันโดยมูลหนี้อันมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน” หรือไม่ เพียงใด เพื่อให้คู่กรณีชี้แจงและให้คู่กรณีแจ้งความประสงค์จะฟ้องเพิ่มเติมหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดีได้ หากคู่กรณีฝ่ายใดประสงค์ที่จะขอให้ศาลกำหนดค่าบังคับให้ อันเป็นกรณีที่ศาลปกครองอาศัยอำนาจในการกำหนดประเด็นตามระเบียบเดียวกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ศาลสามารถขยายอำนาจให้ตนเอง “มีอำนาจในการกำหนดจำนวนหนี้ให้แน่นอน” ให้เป็นดังเช่นระบบกฎหมายอิตาลีและฝรั่งเศสได้ โดยไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายลายลักษณ์อักษร (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) อันเป็นการผสวนข้อดีระหว่างแนวคำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดทั้งสองแนวทางเข้าด้วยกันเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม อีกทั้งกรณีดังกล่าวไม่ถึงว่าขัดต่อวิธีพิจารณาคดีของศาลปกครองเรื่องค่าธรรมเนียมศาลตามมาตรา 45 วรรคสี่²⁵ แห่งพระราชบัญญัติ

²³ ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543

ข้อ 42 “เมื่อตุลาการเจ้าของสำนวนเห็นว่าคำฟ้องใดเป็นคำฟ้องที่สมบูรณ์ครบถ้วน ให้มีคำสั่งรับคำฟ้อง และมีคำสั่งให้ผู้ถูกฟ้องคดีทำคำให้การ โดยส่งสำเนาคำฟ้องและสำเนายานหลักฐานไปด้วย ในกรณีที่เห็นสมควร จะกำหนดประเด็นให้ผู้ถูกฟ้องคดีต้องให้การ หรือให้จัดส่งยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องหรือที่จะเป็นประโยชน์แก่การพิจารณาของศาลด้วยก็ได้ เว้นแต่เป็นกรณีที่กำหนดไว้ในข้อ 61”

²⁴ ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543

ข้อ 51 “ศาลมีอำนาจออกคำสั่งเรียกคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องมาให้ถ้อยคำได้ตามที่เห็นสมควร คำสั่งของศาลตามวรรคหนึ่งจะกำหนดประเด็นข้อเท็จจริงที่จะทำการไต่สวนไว้ด้วยก็ได้”

²⁵ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542

มาตรา 45 วรรคสี่ “การฟ้องคดีไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล เว้นแต่การฟ้องคดีขอให้สั่งให้ใช้เงินหรือส่งมอบทรัพย์สินอันสืบเนื่องจากคดีตามมาตรา 9 วรรคหนึ่ง (3) หรือ (4) ให้เสียค่าธรรมเนียมศาลตามทุนทรัพย์ในอัตราตามที่ระบุไว้ในตาราง 1 ท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง สำหรับคดีที่มีคำขอให้ปลดเปลื้องทุกข์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้...”

จัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 เนื่องจากคู่กรณีไม่มีการฟ้องเพิ่มเติมหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดี จึงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล

4. บทสรุป

การที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งใช้สิทธิตามสัญญาฟ้องให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งชำระหนี้แก่ตน การที่ศาลปกครองจะพิจารณามีคำพิพากษาโดยการหักกลบลบหนี้ให้ได้นั้น จะต้องปรากฏ “เจตนาในการขอหักกลบลบหนี้” ที่จะทำให้ศาลทราบได้ว่า ผู้ฟ้องคดีประสงค์จะหักกลบลบหนี้กับหนี้ของผู้ถูกฟ้องคดี ซึ่งศาลสามารถดำเนินการแสวงหาข้อเท็จจริงโดยกำหนดให้ผู้ถูกฟ้องคดีชี้แจงในประเด็นดังกล่าวว่า “หนี้ที่จะถูกนำมาหักกลบลบหนี้” นั้น ผู้ถูกฟ้องคดีเห็นเป็นเช่นใด โดยเฉพาะในจำนวนเงินที่จะถูกหักกลบลบหนี้ หากผู้ถูกฟ้องคดีโต้แย้งว่า ตนมีหนี้ที่จะเรียกมากกว่าหนี้ที่ผู้ฟ้องคดีแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ (หนี้ท่วมหนี้ที่จะนำมาหักกลบลบหนี้) เช่นนี้ ศาลอาจจะต้องสอบถามผู้ถูกฟ้องคดีว่า ประสงค์จะขอบังคับส่วนเกินจากการหักกลบลบหนี้หรือไม่ โดยคู่กรณีฝ่ายผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องเสนอข้อหาโดยการฟ้องหรือการฟ้องแย้ง โดยมีคำขอให้ศาลทำการหักกลบลบหนี้ให้แก่ตน ซึ่งเมื่อพิจารณาความข้อนี้ประกอบเข้ากับภารกิจของศาลปกครองในฐานะที่เป็นองค์กรตุลาการในการระงับข้อพิพาททางปกครอง และเมื่อการหักกลบลบหนี้คือการหักล้างกันแห่งความเป็นลูกหนี้และเจ้าหนี้ (Compensatio est debiti et crediti inter se contribution) อันเป็นการระงับหนี้ที่บุคคลสองฝ่ายมีต่อกันแล้ว การระงับข้อพิพาทโดยการระงับซึ่งหนี้ที่ทั้งสองฝ่ายมีแก่กันย่อมยังประโยชน์ให้คดีพิพาทเสร็จสิ้นไปโดยเร็ว และก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย ดังนั้น เพื่อให้ศาลปกครองสามารถพิจารณากำหนด “ความแน่นอนของจำนวนหนี้จากสัญญาทางปกครองฉบับเดียวกัน” และสามารถดำเนินการหักกลบลบหนี้ในหนี้ที่ยังมีข้อต่อสู้ได้ ศาลปกครองชอบที่จะดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยการกำหนดประเด็นให้ผู้สัญญาชี้แจง²⁶ ในประเด็นที่เป็นหนี้ระหว่างกัน และแสดงความประสงค์ที่จะฟ้องเพิ่มเติมหรือฟ้องแย้งเข้ามาในคดีเพื่อขอให้ศาลกำหนดค่าบังคับต่อไปได้ อันเป็นกรณีที่ศาลปกครองอาศัยวิธีพิจารณาคดีของศาลเข้าไป “หักกลบลบหนี้ในชั้นศาล” เพื่อประโยชน์แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายนั่นเอง

---

²⁶ เป็นอำนาจของศาลปกครองตามข้อ 42 วรรคหนึ่ง ข้อ 47 วรรคหนึ่ง และข้อ 51 วรรคหนึ่ง ประกอบวรรคสอง ของระเบียบที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543

บรรณานุกรม

หนังสือ ตำราภาษาไทย

จิต เศรษฐบุตตร, (แก้ไขเพิ่มเติมโดย ดาราพร ธีระวัฒน์), หลักกฎหมายแพ่งลักษณะหนี้, พิมพ์ครั้งที่ 15 : 2548, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชลอ ว่องวัฒนาภิกุล, สารานุกรมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หักกลบบลบหนี้, 2540, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ไพโรจน์ วายุภาพ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยหนี้, 2542, กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

ศันนัทภรณ์ โสทธิพันธ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะหนี้ (ผลแห่งหนี้), พิมพ์ครั้งที่ 3 : 2560, กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

สนิท สนั่นศิลป์, คำอธิบายกฎหมายหนี้ว่าด้วยโอนสิทธิเรียกร้องและความระงับแห่งหนี้ ลักษณะ 1 หมวด 4-5, 2539, กรุงเทพฯ : สุตรไฟศาล.

เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 (ภาคจบบริบูรณ์), พิมพ์ครั้งที่ 4 : 2562, กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

โสภณ รัตนากร, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยหนี้ บทเบ็ดเสร็จทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 6 : 2545, กรุงเทพฯ : นิติบรรณาการ.

หนังสือต่างประเทศ

Arangio-ruiz V., Istituzioni di Diritto Romano Quattordicesima edizione riveduta ristampata analitica, 1984, Giovene : Napoli.

Bianca C.M., Diritto Civile IV : L'Obbligazione ristampata emendate 1993, Milano : Giuffrè.

เว็บไซต์ต่างประเทศ

Codice Civile 2023, [Online], retrieved from <https://www.brocardi.it/codice-civile/>.

La compensazione è l'annullamento reciproco di un debito e di un credito, [Online], retrieved from <https://www.brocardi.it/codice-civile/libro-quarto/titolo-i/capo-iv/sezione-iii/art1241.html>.